

Муниципальное бюджетное дошкольное образовательное учреждение
«Центр развития ребенка – детский сад №8 «Алёнушка» МР «Верхневиллюйский улус»
678230, Республика Саха /Я/, Верхневиллюйский улус, с. Верхневиллюйск, ул. Ленина 6/4,
тел. 8 (41133) 4 – 12 – 14, факс 8 (41133) 4 – 11 – 87, эл.почта alenusl@rambler.ru

Доклад

«Уһуһаан саастаах оһоһо норуот сүдү баайын олонхону билиһиннэри, үлэм уопуттан».

Воспитатель МБДОУ
«ЦРР – детский сад №8 «Алёнушка»
Верхневиллюйского улуса.
Герасимова Надежда Николаевна
пед стаж 20 лет, 1 категория.

2022г.

«Уһуйаан саастаах оҕоҕо норуот сүдү баайын олонхону билиһиннэриин үөрэтиин, үлэм уопутуттан».

**«Кини буолар кэскили, саха буолар саргыны»
олонхо уруйдаан-айхаллаан сэхэргиир».**

Кып-кырачаан оҕолорго олонхону норуот тылынан уус-уран айымньытын чыпчаалын билиһиннэриин-үөрэтиин олус туһалаах дии саныбын. Оҕо кып-кыратыттан 3-6 сааһыттан билэ-көрө сатыыра күүһүрэр, кини билбэттигэн-өйдөөбөтүгэн иннэн, кыбыстан турбат. Оҕо бу сааһыгар баҕарбытын барытын толорор, онорор. Учуонайдар этэллэринэн оҕо бу сааһыгар билбитин-көрбүтүн өйүгэр хатаан иһэр, үйэлээх сааһыгар сүппэт билиигэ, көрүүгэ, өйдөбүлгэ кубулулар. Кырачаан кини бу сааһын мүлчү туттаһытына өйдүүрэ – ылынара ардыгар сабыллар, мөлтүүр диэн учуонайдар быһаараллар.

Үлэм сыала-соруга:

- Сахалыы сангарар сатабылларын олонхо тылынан-өһүнэн сайыннарыы, үөрэтиин.
- Оҕолору сиздээх быһыыга-майгыга, өйгө - санааҕа иитиин, өбүгэлэрбит үгэстэрин, итэҕэллэрин оҕоҕо өбүгэлэрбит оонньоуларын нөнүө тириэрдии.
- Олонхо тылынан – өһүнэн, дьоруойдарынан өбүгэлэрбит олон ааспыт олохторун кэрэһэлиир, салгыыр, кэнчээри ыччаттарбытыгар көрдөрөн, үтүгүннэрэн, үөрэтиин - иитиин.

Актуальноһа: Олонхо тылын – өһүн көмөтүнэн сахалыы тыынга өбүгэлэрбит олохторун дьаһахтарын билиһиннэриин. Олонхо диэн сүдү айымньыга оҕолору кыра саастарыттан уһуйан иитиин, тылларын саппааһын байытыы, уустаан-ураннаан бэргэн-хомоҕой тылынан кэпсэтэр уонна кэпсиир, уобарастаан толкуйдуур дьобурдарын сайыннарыы.

Күннээҕи үлэ тутула.

<i>Үлэм көрүннэрэ:</i>
- Дьарыктар
- Бэсиэдэлэр
- Олонхо оонньоуулар
- Олонхону оонньоохун (драматизация).

Оҕо сайдар биэс хайысхатынан иитэр – үөрэтэр үлэни аттарыы.

<i>Билэр-көрөр дьобурун сайыннарыы</i>	<i>Тылын-өһүн сайыннарыы</i>	<i>Оҕо уопастыбаҕа бодоруһуута</i>	<i>Кэрэни өйдүүр дьобурун сайыннарыы</i>	<i>Эти сиини чэбдигирдии</i>
- таабырын таайсыы. - сизэр-туом	- өс хоһоонноро - үгэ - чабырбах	- мин сахабын өбүгэлэрин олохторун-	- сахалыы норуот ырыаларын истиин үөрэтиин.	- сахалыы ункуу хамсаныыларын билиһиннэриин.

туһунан үөрэтии - бэсидэлэр көмүлүөк тула. - өбүгэлэрбит олохторун дьаһахтарын үөрэтии	- остуоруйа -норуот ырыата - олонхо	дьаһахтарын билиһиннэрии. - оонньуу нөнгүө өбүгэлэрбит олохторун билиһиннэрии. - уруу-аймах туһунан үөрэтии. - эбээлэр түмсүүлэрин кытары үлэлэр.	- сахалыы музыкальнай инструментарга оонньотуу. - уруһуй, сыһыарыы, мэһийи көмөтүнэн олонхону билиһиннэрии. - музыкальнай, театрализованнай представлениялар.	- сахалыы хамсаныылаах курэхтэһиилээх оонньуулар. - олонхо хамсаныыллара.
--	---	---	--	--

Үлэни оҕо сааһынан арааран аттарыы.

<i>Кыра бөлөх</i>	<i>Орто бөлөх</i>	<i>Улахан бөлөх</i>	<i>Бэлэмнэнии бөлөх</i>
- сахалыы остуоруйалар - оонньуулар театр нөнгүө	- олонхо туһунан уопсай өйдөбүлү инэрии - өбүгэлэрбит олохторун - дьаһахтарын үөрэтии.	- олонхо бухатыырын сирэ- уота. - быһыыта – таһаата - «Олонхо остуоруйаттан быһа тардыы».	- олонхо бухатыырдарын охсуһууларын хохуйар, сүрүн уобарастар тойуктарын толорор, оонньоон көрдөрөр.

Олонхону маннык түһүмэхтэргэ арааран билиһиннэриэххэ сөп.

Олонхо дойдутун сирэ-уота
Орто дойдуга дьон-сэргэ олохсуйуута
Абааһы бухатыыра айыы кыһын уоруута.
Айыы бухатыыра
Бухатыырдар күөн -көрсүһүүлэрэ
Айыы бухатыырын кыайыыта. Уйгу-быйан олох.

Күүтүллэр түмүктэр.

Олонхону кыра сааһыттан билсэн, этигэр хааныгар инэринэн, ылынан улааппыт оҕо:

1. Санарар-саната, тыла-өһө баай, ойуулаан дьүһүннээн кэпсиир дьоһура сайдар.
2. Өйдөөн истэр дьоһура сайдар
3. Олонхо тылыгар-өһүгэр интэриэһэ уһуктар.
4. Төрөөбүт норуотун былыргы олобун- дьаһабын кытта билсэр.
5. Ыраабы толкуйдуур, ыраналыыр буолар, ойуулаан-дьүһүннээн уобарастаан көрүүтэ сайдар.
6. Тулалыыр айылҕатын, эйгэтин убаастыыр, үчүгэй-куһаҕан өрүттэри араарар, төрөөбүт норуотунан киэн тутта улаатар.
7. Айыы сыралын инэринэн, сахалыы сизэрдээх киһи кэрэмһэ буолар кыахтанар.

Үлэм уопутуттан.

2011с. сағалаан оҕо тыла-өһө сайдарыгар төрөөбүт тылы, фольклору үөрэтии «Эрбэкэ-сэрбэкэ» куруһуогу тэрийэн үлэлэлэпитим.

Орто бөлөхтөн (4-5 саастарыттан) сағалаан фольклор жанрдарын билиһиннэрэбин чабырҕаҕы, үгэни, остуоруйаны, олонхону. Чабырҕаҕы орто бөлөх оҕолоро олус түргэнник ылыналлар, сахалыы остуоруйалары билиһиннэрэбин кукольной театры туһанан оҕолорго остуоруйаны кэпсэтиннэрэбин, олонхону кыралаан сирин- уотун дойдутун, олонхо дьоруойдарын куукулаларын көрдөрөн билиһиннэрэбин, тойугун иһитиннэрэн-көрдөрөн үөрэтэбин.

Улахан бөлөххө (5-6 саастарыттан) чабырҕахтаан, үгэни, көрдөөх кэпсээни аахтаран, остуоруйаны туруоран куонкурустарга кыттабыт. Олонхону сонор оонньууга киллэрэн олонхо дьоруойдарын, бухатыырын сирин-уотун, быһыытын – таһаатын билиһиннэрэбин, олонхо остуоруйаттан кылгас быһа тардыыны оҕолорго үтүгүннэрэн аахтарабын.

2013с. «Орто Дойду күнүн күрэтии» Кылыы бухатыыр абааһы бухатыырдарын кытары сонор оонньууну көрдөрөн бастакы холонуубут буолбута ДИП «Сонор» 20-сыллыгар, методической десант региональной күрэххэ бу инценировканы көрдөрөн баран хайдах эрэ оҕолор наһаа сэнээрэллэр, олонхо дьоруойдарын наһаа чугастык бэйэлэригэр ылыналлар эбит дии санаабытым. Онтон кынаттанан оҕолорбун кытары олонхо туруорар эбиппин диэн санаа үөскээбитэ.

Бэлэмнэнии бөлөххө (6-7 саастарыттан) «Модун Эр соҕотох» олонхоттон быһа тардыыны күһүҥнэттэн сағалаан билиһиннэрии үлэлэрин ыппытым. Кыра оҕо өйдүүргэр табыгастаах гына остуоруйа курдук кылгатын, ол эрэри олонхо ойуулуур-дьүһүннүүр, олук тылларын туттан сүрүн ис хоһоонун билиһиннэрбитим. Уһуяан саастаах оҕолорго олонхону туруорарга сөптөөх сценарий суох ол иһин бэйэм кылгатын оҕолорго өйдөнүмтүө гынан оноробун. Сценарий элбэх дьоруойтан турарын быһыытынан бөлөх оҕотун барытын хабабын, хас биирдии оҕо туох дьобурдааҕын көрөн оруолларга араарабын. «Модун Эр Соҕотох» олонхону туруорарга элбэх тойуктаах, ырыалаах, үнкүүлээх буолан, оҕо бары өттүнэн сайдар диэн толкуйга кэлбитим. Эбэн эттэххэ, эксперимент быһыытынан тылын сайдыыта мөлтөх, доруобуйатыгар хаарчахтаах оҕолорбун кытыннаран, оҕолорго сүрдээх туһалааҕа биллибитэ. Ол курдук бу оҕолор бэйэлэригэр эрэллэрэ, тылларын саппааһа байан, сангарар сангалара сайдан билигин оскуолаҕа туйгуннук үөрэнэ сылдыаллар. Фольклор хайысхатынан барбыт оҕолорум ситиһиилэрэ олус элбэх. Биллэн турар манна

төрөшпүттэри кытары чугастык алтыһан үлэлээтэххинэ үлэ үчүгэй таһаарыылаах буолар, элбэх оҕону күннэ барыларын хабаан кыайан үлэлээбэккин оҕолор тылларын дьиэлэригэр төрөшпүттэр үөрэттэхтэринэ түргэнник билэллэр. Аны олонхо буолан баран үчүгэй кыраһыабай сахалыы көстүүмнээх буолар бу барыта төрөшпүт үлэтинэн оноһуллар.

2014с. Республикаатааҕы «Олонхо» Ассоциациятын делегациятыгар «Модун Эр Соҕотох» олонхобутун көрдөрөн элбэх биһирэбили ылбыппыт.

Иитээччи үлэтэ куруук биир саастаах оҕолору көрүү буолбатах оҕолоргун оскуолаҕа атааран баран эмиэ кыра бөлөхтөн оҕолору тутаҕын ол оҕолорбун эмиэ орто бөлөхтөн саҕалаан фольклору өрө тутан иитэбин.

Кыра оҕолорго олонхону билиһиннэриигэ элбэх нагляднай пособиялар, оонньуулар суохтар. Ол иһин бэйэм иистэнэр буоламмын сыахай куукуланы тигэн олонхо эйгэтин тэрийэн олонхо бастакы олукартын биэрэбин.

2016 с. «Сыахай куукуланнан уһуяан саастаах оҕолорго олонхону билиһиннэри» диэн үлэбинэн

Таатта Чөркөөбүр педагогической ярмаркаҕа быыстапкаҕа кыттан опыт тарҕатан, уонна элбэҕи билэн-көрөн кэлбитим.

2017 с. Оҕолорум бэлэмнэнии бөлөх буолбуттара ол сыл «Экология» сыла буоларынан айылҕаҕа, үөннэ-көйүүргэ, кыылга-сүөлгэ аналлаах «Быыра-Баадьай» Дьячковской Константин Николаевич-Туйаарыскай олонхо остуоруйатыттан быһа тардан оҕолорго сөптөөх сценарий онорон бэлэмнээбитим, эмиэ бөлөбүм оҕотун барытын хабаан, тылын сайдыыта мөлтөх, доруобуйатыгар хаарчахтаах оҕолорбун кытыннарбытым. Ким ханнык оруолга сөп түбэһэрин барытын билэр буоламмын оҕолорбун оруолларга араарбытым. Уһун кыһыны быһа бэлэмнэнэн олонхобутун туруорбуппут, «Чобуо-чооруостар» улуснай күрэххэ 2 миэстэни ылан үөрбүшпүт-көппүшпүт. Уһуяаммыт директора өйөөн-өйдөөн олонхобут телевиденияҕа уһуллан НВК-а каналга тийэ көстүбүтэ. Оҕолорум телевизорга көстөн үөрүүлэрэ өссө үксээбитэ.

2018 с. Кып-кыра 2-3 саастаах оҕолору санаттан ылан кыра бөлөхтөн саҕалаан сангарар-саналарын сайыннаран, орто бөлөхтөн саха остуоруйаларын, олонхону билиһиннэрэн үөрэтэн барбытым. Былырыын улахан бөлөххө «Таал-Таал Эмээхсин» остуоруйаны туруоран эмиэ куонкурустарга кыттан араас миэстэлэри ылбыппыт.

2021с. Оҕолорум бэлэмнэнии бөлөх буоланнар улаатан быйыл күһүнгэттэн эмиэ олонхо туруораары бэлэмнэнэ сылдьабыт, оҕолор олус сөбүлээн бэлэмнэнэллэр.

2022с. Сагаланыабыттан улууспутугар Үөһээ-Бүлүүгэ «Олонхо Ыһыаҕа-2022сыл» буоларынан сибээстээн оҕо олонхо өтгүнэн сайдарыгар-үүнэригэр араас үлэлэри ыттыбыт. Ол курдук аһаҕас дьарыктар, олонхо эйгэтин тэрийии, улууспут олонхоһуттарын билиһиннэри, олонхо тиэмэтигэр уруһуй, конструктор быыстапкаларын тэрийии, туойунан (керамиканнан) олонхо сувенирдарын онорторуу о.д.а. үлэлэр быыстала суох бардылар.

«Быыра-Баадьай» Дьячковской Константин Николаевич-Туйаарыскай олонхо остуоруйатын туруоран бөлөбүм сүүрбэ биэс оҕотун барытын оруолларга арааран, төрөспүттэр көмөлөрүнэн көстүүмнэрбитин тиктэрэн араас күрэхтэргэ кыттыыны ыллыбыт үчүгэй бириистээх миэстэлэри ылан оҕолорум үөрдүлөр-көттүлөр. Олонхо тылыгар-өһүгэр интэриэстэрэ уһуктан, ойуулаан дьүһүннээн кэпсиир дьобурдара сайдан, үчүгэй-куһаҕан өрүттэри арааран, олонхону эттэригэр-хааннарыгар ылынан айыы сыралын ингэринэн, сахалыы сирдээх киһи кэрэмһэ буола улаатар кыахтаннылар диір буоллахпына сыыспатым буолуо дии саныбын.

Түмүккэ: Этиэҕи баҕарыллар олонхону уһууаан саастаах оҕоҕо үөрэти-тириэрдии элбэх сыралаах үлэттэн тахсар ол эрэн кырачааннар олус ыллараан, умсугуйан туран олонхону оонньоон киирэн бардахтарына киһи наһаа астынар-дуоһуйар. Билинни оҕо сахалыы да нууччалыы да кыайан сангарбат, оннук оҕолорго олонхо тылын үөрэттэххинэ тоҕо эрэ олус үчүгэйдик санарар буолаллар, өбүгэлэрбититтэн утумнаан-удьурдаан кэлбит үөрүйэхпит баар дии саныбын, ону сайыннаран кэлэр кэнчээри ыччаппытын ийэ тылынан иитиэххэйин, омук төһөннөн сайдыылаах да соччоннон өбүгэлэрин ытыктыыр, убаастыыр, кинилэринэн киэн туттар!

Туһаныллыбыт литература:

- 1.Саха фольклора. Оскуола иннинээҕи саастаах оҕолорго. Дьокуускай 1993с.
- 2.Саха фольклора. Хрестоматия. Дьокуускай 1986с.
- 3.Төрүт култуура. Г.С. Попова-Санаайа. Программа. Дьокуускай 2007 с.
- 4.Олонхо тыла. Н.И.Филиппова. Дьокуускай 2005с.
- 5.Олоңхоҕо кэпсэтии сизэрэ. Н.И.Филиппова. Дьокуускай 2006 с.
- 6.Олонхо педагогиката: олоххо киллэри, суола-иһэ, ньымалара. Е.П.Чехордуна, Н.И.Филиппова. Дьокуускай 2007 с.
7. «Олонхону философия наукатыгар киллэрэн» А.С. Попова «Орто дойду хаһыат 26.11.09.
8. Н.П.Тимофеев «Оҕону олонхолуурга үөрэтии».Дьокуускай 2009с.

